Seres Attila

„A magyar nyelv annyi lélek üdvösségére eredménnyel tanítható”

(Források a moldvai magyarság anyanyelvű oktatási lehetőségeinek tanulmányozásához a papi képzésben, a XIX. század végén)

I. Bevezető

A moldvai magyarság társadalmi helyzete Romániában a XIX. század végén

A romániai rendszerváltást követő évek kisebbségi érdekérvényesítő törekvéseinek köszönhetően, 2002 őszétől két moldvai falu általános iskolájában bevezették a magyar nyelv fakultatív keretek között történő tanítását.[1] Az anyanyelv nyelvórák során történő elsajátítására a helyi állami iskolákban kínált lehetőség óriási eredménynek tekinthető, hiszen erre eddig a csángó gyermekeknek saját szülőföldjükön csak iskolaidő után vagy hétvégén, magánházakban tartott „illegális” foglalkozások keretében nyílt módja. A hazai történeti szakirodalomban ma már nagyrészt ismertek a második világháború utáni néhány évben a csángó falvakban bevezetett magyar nyelvű oktatás történetére vonatkozó adatok.[2] A csángók magyar nyelvű iskolai képzését előirányzó következő kezdeményezés az 1990-es évek első felében a Székelyföldön megindított oktatási program volt, amelynek főbb problémái a témára vonatkozó jelentős számú publicisztika révén ma már szintén feldolgozottak.[3]

A moldvai magyarság történetét kutatók számára elfogadott nézet, hogy a csángók asszimilálódási folyamata az egységes román nemzetállam megalakulása, és függetlenségének elnyerése után gyorsult fel, nagyrészt éppen az állami szervek által irányított nacionalizációs politika következtében. Az elrománosításukhoz a területen missziót teljesítő, döntően olasz származású szerzetesek, illetve az önálló jászvásári egyházmegye megalakulása után az itt tevékenykedő idegen papok is hozzájárultak. Eleinte úgy tűnt, hogy az 1884-ben létrehozott moldvai egyházmegye saját szervezetének kiépítését és a papi utánpótlás biztosítását kizárólag a maga erejéből nehezen oldhatja meg. Ehhez a román állam befogadó magatartása, majd később támogatása mellett[4] olyan

---

1 *Magyarul tanulhatnak a csángók Romániában.* In: *Népszabadság*, 2002. június 14.

2 Erre részletesen ld. VINCZE Gábor: *Csángósors a második világháború után.* In: *Csángósors. Moldvai csángók a változó időben.* A Magyarságkutatás Könyvtára XXIII. Szerk.: POZSONY Ferenc. Budapest, é. n. [1999] 203–249.

3 A teljesség igénye nélkül csak egy olyan cikkre utalnánk, amelyben a csángó iskolaprogram alakulására és nehézségeire vonatkozó alapvető információk megtalálhatók. PÁLFFY Zoltán: *Moldvai csángó fiatalok erdélyi iskolákban.* In: POZSONYI, 1999. 179–191.

4 A román állam álláspontjára ld. TÁNCZOS Vilmos: *„Deákok” (parasztkántorok) moldvai magyar falvakban.* In: *Erdélyi Múzeum* LVII. (1995) 3–4. füz. 82. [A továbbiakban: TÁNCZOS, 1995.]

pótlólagos anyagi források bevonására is szükség volt, amelyek lehetővé tették az újonnan alapított egyházi középfokú oktatási intézmények zavartalan működésének biztosítását. Ennek érdekében a moldvai egyházi vezetők a katolikus Habsburg-dinasztia uralma alatt álló Osztrák–Magyar Monarchia külügyi vezetéséhez fordultak segítségért, amely a régió központjában, Jászvásáron önálló diplomáciai képviselettel is rendelkezett. A szubvenciót azonban a dualista állam magyar társnemzetét képviselő kormányzat olyan feltételekhez kötötte, amelyekkel az oktatás terén a magyar nemzeti szempontok is érvényesíthetők voltak.[5] A magyar történeti kutatások adósak maradtak annak vizsgálatával, hogy az 1890-es évek második felében milyen mértékben teljesültek a magyar érdekek két moldvai papi szeminárium oktatási rendszerében. A forrásközlésünkhöz írt bevezetőben ezért kísérletet teszünk annak rövid áttekintésére, hogy a XIX. század folyamán melyek voltak a moldvai magyarság anyanyelvű egyházi művelődésének keretei, majd az általunk mérvadónak tartott három dokumentum bemutatása révén megpróbálunk hozzájárulni annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy valójában volt-e magyar nyelvi képzés az említett intézményekben.

A XVI. század első felében a középkori magyar állam széthullásával kiesett a Moldvába telepített magyarok mellől az a támasz, amely sokáig összeköttetési pontot és hatékony védelmet jelentett számukra. Ezután a magyar nép által lakott törzsterület felől csak a megújuló kirajzások és a szórványosan szinte mindvégig jelen lévő magyar misszionáriusok révén juthattak el hozzájuk a magyar kultúra elemei, a XVIII. század végétől meginduló, és a reformkorral, illetve az 1848–1849. évi forradalommal és szabadságharccal kiteljesedő nagy nemzeti átalakulási folyamatokon azonban kívül rekedtek.[6] A spontán asszimilációs hatások érvényesülésének kedvezett továbbá az a tény, hogy Moldva magyar lakosságát a történelmi viszonyokból fakadó csonka társadalomszerkezet jellemezte. A XIV–XV. században több korszakon át a Magyar Királyság hűbéresének számító Moldvai Fejedelemség gazdasági és társadalmi életében jelentős szerepet játszott a főleg iparosokból és kereskedőkből álló, helyi magyar városi polgárság. Ez a meghatározó társadalmi réteg azonban az állandó török és tatár betörések, valamint a többségi román etnikum gyarapodása következtében fokozatosan kiszorult a városokból, majd teljesen elsorvadt. A fejedelmek udvaraiban különféle tisztséget vállaló magyar eredetű nemesség ugyanígy, még a középkor vége felé beolvadt a moldvai nemesi nemzetbe. Ezekkel szorosan összefüggő problémát jelentett az egyházi és világi értelmiség hiánya, amely fontos szerepet tölthetett volna be a magyarság öntudatosabb és szervezettebb csoportjai által keltett nemzeti hatások adaptációjában.[7]

---

[5] Bánffy Dezső kormányának moldvai segélyakcióját egy korábbi tanulmányunkban részletesen bemutattuk. SERES Attila: *„Csángómentés" Moldvában a XIX–XX. század fordulóján.* In: *Pro Minoritate*, új folyam IV. (2002) 4. sz. 17–47.

[6] HATOS Pál: *Szempontok a csángókutatás kulturális kontextusainak értelmezéséhez.* In: *Pro Minoritate*, új folyam IV. (2002). 4. sz. 8–10.

[7] A moldvai magyar városok gazdálkodására és társadalmi életére ld. *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706.* I. köt. Szerk. BENDA Kálmán. Budapest, 1988. 35–37 [A továbbiakban: BENDA, 1988.]

A lassú beolvadás irányába ható további tényezőnek tekinthető, hogy a magyar eredetű katolikus falusi lakosság elvesztette régi privilégiumait. A moldvai vajdák ugyanis fokozatosan megfosztották a magyar falvak lakosságát a kezdetektől élvezett szabad paraszti jogállásuktól, ráadásul a faluközösségek által művelt földek nagy részét ortodox kolostorok birtokainak adományozták.[8] A moldvai magyar társadalom a XVIII–XIX. század fordulójára ezért egy szinte kizárólag falusi parasztnépességből álló, homogén tömbbé változott. Az egységes román állam megalakulása után, a hatalom következetesen alkalmazhatott represszív módszereket a kiszolgáltatottá vált népcsoporttal szemben, hiszen ebben a politikájában a XIX–XX. század fordulóján a román társadalom támogatását is maga mögött tudta, amely „idegen zárványként" tekintett a csángók által lakott településterületre.[9] Ehhez az is hozzájárult, hogy – román szemmel nézve – a moldvai magyarság az újkori román történelemben nem játszott igazán számottevő szerepet, és nem gyakorolt hatást a román kulturális mozgalomra sem.[10]

Mindemellett a beolvasztásukra irányuló törekvéseket nemcsak a nacionalista érdekek diktálták, hanem a csángóságnak a környező román falvak lakosságáétól eltérő, magasabb szintű termelési kultúrája és életviszonyai is. A politikai érdekérvényesítés nemcsak a képzett értelmiségi elem és a politikai súllyal bíró előkelő rétegek hiánya miatt volt elképzelhetetlen, hanem a kisebbségi jogokat figyelmen kívül hagyó román jogszabályok miatt is. A fejedelemségek egyesülését megelőző, 1857. évi Ideiglenes Országgyűlésen, a közvetett választójoggal rendelkező paraszt-küldöttek Román megyében a katolikus Rab János szabófalvi bírót választották meg körzetük képviselőjének. Ezt az eredményt azonban a megyei prefektus hivatalosan nem ismerte el az orosz kormányzat által oktrojált Szervezeti Szabályzatra hivatkozva, amely kizárta a politikai jogok birtoklásából a nem pravoszláv egyéneket. Ez a törvényhozó testület végül elnapolta a nem ortodox keresztények egyenjogúsítására vonatkozó törvényjavaslatot, amelyet a liberális értelmiség terjesztett be.[11] Az 1866. évi alkotmány garantálta ugyan a különböző vallásfelekezetekhez tartozó egyének politikai egyenjogúságát, a gyakorlatban, például a közhivatalokban való alkalmazás terén mégis a csángókkal szembeni kirekesztés érvényesült.[12]

---

[8] A „részesség" elvesztése egy hosszú, a XVII. század elején meginduló, és a XIX. század elején befejeződő folyamat volt. Erre vonatkozó adatokat ld. DEMÉNY Lajos: *Román forráskiadvány a XVII. századi moldvai csángó magyarokról*. In: *Turán*, új évf. IV. (2001) 3. sz. 53–56.

[9] BÍRÓ Sándor: *Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok 1867–1940.* Csíkszereda, 2002. 100.

[10] HATOS, 2002. 7.

[11] DEMÉNY Lajos: *A csángó-magyarok kérdése Moldva Ideiglenes Országgyűlésén 1857-ben.* In: *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére.* Szerk. POZSGAI Péter. Budapest, 1999. 38–44.

[12] BARNA [Barabás] Endre: *Románia nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok.* Kolozsvár, 1908. 32–34.

A XIX. század végén meginduló polgári átalakulás részeként oktatási reformot vezettek be, melynek során állami népiskolákat állítottak fel a moldvai falvakban is. Ezt az iskolahálózatot a csángó településekre is kiterjesztették. Ezekben az elemi iskolákban a tannyelv román volt, és kizárólag román származású tanítók oktathattak. A nemzetiségek által lakott vidékeken román nyelvű óvodákat hoztak létre, melyek közül hét éppen a magyar falvakra jutott.[13] A közigazgatás átalakítása során a katolikus falvakba helyezett elöljárók és falusi jegyzők döntően ortodox románok közül kerültek ki, akik nem ismerték a település lakóinak anyanyelvét, így a hivatalos adminisztráció közegeivel való kapcsolatteremtés mindenhol az államnyelv ismeretét feltételezte. Az államapparátus tehát az alkotmányos alapjogok mellőzése mellett a közigazgatásban és a közoktatás terén alkalmazott módszerekkel a teljes beolvasztást kívánta elérni. A XIX. század végén, a „Csángóföldön" – a korábbi állapotokhoz képest – rohamos fejlődésnek indult a vidék iparosodása, különösen a vasútépítés, illetve a földgáz- és kőolaj-kitermelés. A regionális centrumokban, mint Bákó városában vagy annak környékén lévő ipari létesítmények magukhoz vonzották az addig viszonylag zárt csángó falvak férfilakosságát is, ami a homogén etnikum bomlásával járt együtt. Ezt az elvándorlási folyamatot felerősítette, hogy a csángók körében hagyományosan magas születésszám következtében a földbirtokok felaprózódtak, ezért a paraszt családok kizárólag földjeik megműveléséből már nem tudták eltartani magukat.[14]

A XVI. század elejétől Moldva katolikus területei különböző, nem magyar püspökségek irányítása alá kerültek, amelyeknek azonban nem sikerült kiépíteniük egy szilárd struktúrával rendelkező egyházszervezetet. 1622-től a Rómában székelő Hitterjesztés Szent Kongregációjának kellett gondoskodnia a missziós területnek nyilvánított Moldvában a hitélet ellátásáról. Ez a szervezet azonban kivétel nélkül idegen származású papokat küldött a régióba, amely számára is kulcsfontosságúnak mutatkozott, hiszen azokon a – török megszállás alatt álló, vagy török hűbéri – területeken, ahol az ortodoxia jelentette az uralkodó vallási irányzatot, ez volt az egyik legszámottevőbb és legjelentősebb katolikus közösség. A „Csángóföld" tehát a nyugati kereszténység keleti perifériáján, ortodox többségbe ágyazva helyezkedett el, ugyanakkor mindvégig makacsul ragaszkodott ősi hitéhez.[15] Ez az „erőd-helyzet" elvileg elősegíthette a katolicizmus pozícióinak további erősítését keleti irányba. Dacára annak, hogy ezek az expanzív kísérletek a meglévő hívek megtartásánál nem tudtak többet elérni, a Szentszék mindvégig napirenden tartotta a keleti területek uniójának tervét. A román nyelv latinitása az ott szolgáló olasz papság számára hamar nyilvánvalóvá vált, amely a csángók „romanizálása" által kívánt hidat

---

[13] BARNA, 1908. 43–56.

[14] POZSONY Ferenc: *Egy moldvai csángó falu társadalmáról.* In: *Csángó sorskérdések. Az újkígyósi tanácskozás előadásai.* 1994. október 28–30. Szerk. HALÁSZ Péter. Budapest, 1997. 18.

[15] A középkori magyar állam bukásáig a moldvai területek az esztergomi érsekség felügyelete alá tartoztak. Ezután a Kárpátoktól keletre fekvő katolikus települések hitéletének megőrzéséről az 1570-es évekig a csíksomlyói ferencesek gondoskodtak, akik Bákóban korábban létrehoztak már egy kolostort. BENDA, 1988. 41–43.

létrehozni az ortodox román többség felé. Ennek egészen az egységes román nemzetállam létrejöttéig a térségre jellemző zavaros hatalmi viszonyok miatt lehetett némi realitása, ezt követően azonban az államvallásnak minősített, és erős társadalmi befolyással rendelkező ortodox egyház olyan stabil pozícióra tett szert, amely lehetetlenné tette a helyzet megváltoztatását, az ortodox hívek tömeges áttérítését.[16] Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor az sem, hogy az ortodox hegemónia miatt az olasz papok nem nélkülözhették a fejedelmi, majd állami hatalom bizonyos fokú támogatását.[17]

A magyar nyelvű oktatás lehetőségei Moldvában a XIX. században

A középkorban és kora újkorban a moldvai egyházközségek – ha ehhez megfelelő gazdasági és szellemi önerő is járult – szívesen áldoztak arra, hogy gyermekeikkel az elemi ismereteket megtaníttassák. Azokon a településeken, ahol nem volt pap, az iskolamester vagy a „deáknak" nevezett kántorok tanították a gyermekeket. A román nyelv erőteljes térnyerését a liturgiában Dominico Brocani missziói prefektus 1804-ben kelt rendelete alapozta meg, mely szerint több plébánián a templomi közájtatosságot, valamint az oktatást felváltva román és magyar nyelven kellett végezni. Brocani nem hivatkozhatott valamiféle kiforrott, ekkor meglévő gyakorlatra, fő motivációja inkább az olasz papság státuszának védelme volt, amely az egyházközségeknek a magyar nyelvű hitélet visszaállítására irányuló sorozatos követelései miatt ingatagnak bizonyult.[18]

A XIX. század első felében ennek ellenére még több olyan falusi plébánia létezett, amelyek szervezésében magyar nyelvű oktatás, nagyobbrészt hittanoktatás folyt. Ezekről 1841-ben Petrás Incze János klézsei plébános említést tett Döbrentei Gábornak, a Magyar Tudományos Akadémia titkárának székelyföldi találkozásuk alkalmával. Az 1838-ban hivatalba lépő, és a csángók irányában toleráns magatartást tanúsító Arduini Rafael missziói prefektus igyekezett kibővíteni az oktatási rendszert, ezért új iskolákat hozott létre. Ezek kétnyelvű elemi tanintézmények voltak, amelyekben a hittanon kívül írást, olvasást és számtant is tanítottak. 1841-ben a tantárgyak hatékony tanítása érdekében, Arduini a jászvásári nyomdában magyar és román nyelvű ábécéskönyvek, valamint magyar és román nyelvű katekizmusok kiadását rendelte el, továbbá Erdélyből nyelvtankönyveket hozatott az általa kijelölt oktatási célok megvalósítására.[19] Ezt megelőzően a falusi egyházi iskolákban, feltehetőleg

---

[16] A XIX. századi magyar szerzők egyöntetűen annak a véleményüknek adtak hangot, hogy az olasz papság számára csak ürügy az unió hangoztatása. IMETS Fülöp Jákó: *Úti-napló.* In: *Veszély, Imets és Kovács utazása Moldva-Oláhhonban 1868.* Marosvásárhely, 1870. 74.; LÁSZLÓ Mihály: *Keleti testvéreink.* Budapest, 1882. 51.; BALLAGI Aladár: *A magyarság Moldvában.* In: *Földrajzi Közlemények,* XVI. köt. (1888) 1–2. füz., 17–18.

[17] MAGYAR Zoltán: *Vallás és etnikum kapcsolata egy moldvai csángó faluban.* In: *Néprajzi Látóhatár,* III. évf. (1994) 1–2. sz. 75.

[18] AUNER Károly: *A romániai magyar telepek történeti vázlata.* Temesvár, 1908. 64.

[19] *„…édes Hazámnak akartam szolgálni…"* Összeáll. DOMOKOS Pál Péter. Budapest, 1979. 1340–1343. [A továbbiakban: DOMOKOS, 1979.]

ugyancsak Erdélyből Moldvába került, nyilvánvalóan magyar misszionáriusok által terjesztett katekizmusokból oktatták a vallási ismereteket, hiszen román nyelvű katolikus katekizmusok ekkor nem léteztek. Arra is több adatot találhatunk, hogy az egyházi iskolákat egyes településeken éppen magyar misszionáriusok alapították.[20]

Az 1860-as évektől a román kormányok a népiskolai hálózat kiépítésével párhuzamosan arra törekedtek, hogy kiszorítsák a magyar nyelvet az egyházi oktatásból, és ellehetetlenítsék a még magyar nyelven tanító papokat. Ennek megfelelően Salandri József apostoli vizitátor az addig külön-külön nyelveken kiadott katekizmusokat 1866-ban kétnyelvűekre cserélte, amelyekben a kérdések és válaszok párhuzamosan szerepeltek. Végül 1893-ban ezeket a kiadványokat is felváltották az egynyelvű román katekizmusok.[21] Ez utóbbi intézkedést készítette elő Nicolao Giuseppe Camilli püspök pásztorlevele 1889-ben, melyben elrendelte a román nyelv kizárólagos használatát a plébániák összes templomában.[22] A XX. században a „Csángóföld" ellátása vallási tárgyú szövegekkel, imakönyvekkel, oktatási anyagokkal és propagandacélokat szolgáló történeti pamfletekkel, a helyszínen már nem ütközött különösebb nehézségbe, hiszen a jászvásári nyomda mellett 1924-ben a ferencesek is létrehozták Halasfalván saját könyvnyomdájukat Serafica néven.[23]

A magyar nyelvű oktatást biztosító parókiáknak a XIX. században a román állam és az olasz papság túlsúlyának kettős szorítása mellett egyéb problémákkal is szembe kellett nézniük. Így például súlyos gondot jelentett a stabil hátterű és egységes szervezettel bíró katolikus iskolahálózat hiánya, ami a moldvai egyházszervezet gyengeségére vezethető vissza. Az elemi oktatás ugyanis nem mindig zajlott önálló, kifejezetten ilyen rendeltetéssel bíró épületegyüttesekben, gyakran csak a paplakban szervezett, bizonyos eseményekhez, mint például vasárnapi misékhez kötődő formában nyilvánult meg. Az iskolák ezen kívül nem mindig tudták feladatukat folyamatosan ellátni, mivel a moldvai körülmények között túlságosan ki voltak téve egy-egy plébános személyének, szervező képességeinek, továbbá a plébániák élén beálló változásoknak, a magyar és olasz, vagy egyéb nemzetiségű papok állandó cserélődésének. Ez utóbbi többször a pap és hívei közötti viszony ingadozásához, vagy radikális – pozitív, illetőleg negatív előjelű – megváltozásához vezetett, emiatt sok helyen voltaképpen nem is beszélhetünk hagyományos értelemben vett, rögzült oktatási rendszerről. A Papp Sándor által létrehozott forrófalvi iskola például a lelkész eltávozása után tönkrement, és csak az 1860-as években ott szolgáló Dominico Miglioratti próbálkozott az iskola ismételt beindításával.[24] További hátrányokat eredményezett a magyar nyelvű oktatás terén, hogy az Arduini

---

[20] Így például Gegő Elek megemlítette, hogy a forrófalvi iskolát a későbbi tatrosi plébános, Papp Sándor magyar misszionárius hozta létre. GEGŐ Elek: *A moldvai magyar telepekről.* Buda, 1838. [Reprint: Csíkszereda, 1999] 20.

[21] DOMOKOS Pál Péter: *A moldvai magyarság.* Budapest, 2001. [Hatodik kiadás] 120.

[22] DOMOKOS, 1979. 94.

[23] TÁNCZOS, 1995. 97.

[24] IMETS, 1870. 58.

által kinyomtatott magyar nyelvű ábécéskönyvek hamar elfogytak, és nem készült belőlük utánnyomás.[25] Az egyházközségek gazdasági és a hívek szociális helyzete is gyakran kedvezőtlen irányba befolyásolta a folyamatokat.[26]

A moldvai magyar falvakban a középkori magyar állam szétesése, és az idegen szerzetesség megjelenése óta a magyar nyelvű műveltség megőrzésében és továbbörökítésében jelentős szerep hárult az ott hagyományosan „deáknak" vagy „diáknak" nevezett parasztkántorokra.[27] Ennek magyarázata nemcsak a magyar-olasz papság érdekellentéteiben rejlik, hanem a térség perifériku jellegéből fakadó paphiányban is. Helyenként előfordult, hogy a plébániával ellátott anyaegyházakban szolgálatot teljesítő papoknak 10–12 fília lelki ellátásáról kellett gondoskodniuk, akik ilyen körülmények között a legeldugottabb telepekre legfeljebb csak ünnepnapokon juthattak el, és gyakran a legfontosabb szentségeket sem tudták kiszolgáltatni. Természetes tehát, hogy a népi vallásosság jelenségei ezeken a helyeken hangsúlyozottan jelentkeztek, a falvak gyakran teljesen önálló vallási életre rendezkedtek be. Azokban a fiókközségekben, amelyek messze estek a plébániát fenntartó településtől, a mindennapos lelki szolgálatot és bizonyos egyházi teendőket (harangozás, temetés lebonyolítása) ők végezték el. Azokon a településeken, ahol idegen származású papok szolgáltak, a szentmisék ideje alatt ők vezették fel a magyar nyelvű egyházi dalok éneklését. A „deákok" feladatköre ilyen módon némiképp tágabb volt, mint a hagyományos értelemben vett kántoroké, de tevékenységi körük az idők folyamán fokozatosan szűkült, a lassan növekvő számú papság ugyanis igyekezett megnyirbálni az egyházi ügyekben járatlannak tartott, babonás szertartásokat gyakorló, ráadásul az egyházi énekeket magyarul éneklő deákok hatáskörét.

Az iskolai nevelés szerepköre így több helyen ugyancsak a valamilyen szinten képzett, a falun belül magas társadalmi megbecsülésnek örvendő, többé-kevésbé írni és olvasni tudó „deákokra" hárult. Az ő kötelességük volt a vasárnap esti vecsernyék előtt vagy után a falu gyermekeit a hit alapigazságaira és a legfontosabb imádságokra megtanítani. Ezt különféle magyarországi kiadványok, valamint az akkor érvényben lévő katekizmusok felhasználásával végezték, de 1893 után is tanítottak a hivatalos iskolai használatból kivont 1866. évi katekizmus segítségével. A XIX. század második felére, a magyar papság számának drasztikus csökkenése következtében a liturgiában egyfajta egyensúlyi helyzet alakult ki a románul prédikáló pap, valamint a magyarul éneklő és imádkozó deák között. Ez a „paritás" azonban törékenynek mutatkozott, és fokozatosan a pap javára billent át, hiszen a kántor sok tekintetben függő viszonyban volt a paptól, a felsőbb egyház- és államvezetés pedig a

---

[25] DOMOKOS, 1979. 1443.

[26] A csángók számára az időjárás változásaival is összefüggő földművelő életmód nem engedhette meg a gyerekek folyamatos taníttatását, ezenkívül a falusi parasztnépesség nem is mindig igényelte a nevelésnek a család közegén kívüli formáit. Erre Petrás utalt. DOMOKOS, 1979. 1335.

[27] BENDA, 1988. 39.

magyar nyelvű vallásosság háttérbe szorításán munkálkodott.[28] A XIX. század végi magyar utazók egyöntetűen a kántor szerepének és tekintélyének hanyatlását tapasztalták, sok feslett életűt találtak közöttük, továbbá a Székelyföldről Moldvába szegődött kántorok közül többen egyszerű pénzkereseti lehetőségnek tekintették munkájukat.[29]

A papi képzés rendszerének kialakulása Jászvásáron és Halasfalván a XIX. század végén

Az egyházi iskoláztatás terén döntő mozzanatot jelentett a Jászvásár székhelyű, önálló moldvai katolikus egyházmegye megalakítása 1884-ben. Az egyházkerület első püspökévé a korábban Tamásfalván szolgáló olasz jezsuita lelkészt, Nicolao Giuseppe Camillit nevezték ki. A moldvai katolikus területek új és önálló egyházszervezetének kiépítése és megerősítése céljából nélkülözhetetlen elemnek bizonyult a papság alacsony létszámának megszüntetése, ami régóta súlyos problémát jelentett. A lelkészek helyi képzésével és az utánpótlás bázisának helyben való kiépítésével közvetve meg lehetett oldani a plébániák számának növelését, a csak kápolnával rendelkező, kieső fíliákban templomok építését, és ennek segítségével ezeknek a településeknek visszahelyezését az egyház hatósugarába. Ennek megfelelően a püspöki székhelyen alapítandó papnevelde tervezését nem sokkal Camilli kinevezése után megkezdték.[30] Hasonló szeminárium megszervezésének gondolata nem volt előzmények nélküli, hanem már jóval régebb óta napirenden volt a misszió kihelyezett hivatalában. 1845-ben kerültek napvilágra a hírek egy jászvásári katolikus kollégiumról, amelyet elsősorban a moldvai székhelyen született német és francia fiatalok számára kívántak létrehozni.[31]

A jászvásári papi szemináriumot végül néhány évtized múlva, 1886-ban nyitották meg. Az intézménybe eleinte kisebb részt moldvai katolikus falvakból származó magyarokat, nagyrészt a moldvai nagyvárosokban élő katolikus vallású nemzeti közösségekhez (németek, lengyelek) tartozó fiatal fiúkat vettek fel,[32] akiket szigorú rendben neveltek.[33] Camilli az intézményt megnyitása után a jezsuiták Lemberg központú galíciai rendtartományának irányítása alá helyezte, és ennek megfelelően tanári karának egy részét ottani lengyel papok alkották. A tanári kar másik része németekből, csehekből és olaszokból állt. Élére később az ugyancsak lengyel származású Felix Wierćinski került, aki kiválóan ismerte a moldvai viszonyokat, hiszen már korábban egy Szabófalva

---

[28] A deákok működésére részletesen ld. TÁNCZOS, 1995. 83–88.

[29] Imets említett munkájában megjegyezte, hogy papjuk iránti szolgai viszony miatt elveszett korábbi viszonylagos önállóságuk, és a pap jóváhagyása nélkül még iskolákat sem szervezhetnek. IMETS, 1870. 115.

[30] Erre Petrás utalt egy 1885-ben kelt levelében. DOMOKOS, 1979. 1505.

[31] DOMOKOS, 1979. 1438.

[32] GYÖRGY Endre: *A moldvai csángókról. Levél a „Vasárnapi Újság” szerkesztőjéhez.* In: *Vasárnapi Újság* 1900. október 28.

[33] Erre részletesen ld. az 1. sz. dokumentumot.

melletti településen szolgált.[34] A papnevelde bővítésével párhuzamosan a magyar származású hallgatók az 1890-es évek legelejére többségbe kerültek,[35] de valószínűsíthető, hogy az intézmény falai között egészen 1895-ig semmilyen szintű magyar nyelvtanítás nem folyt.[36] Stefan Lippert jászvásári osztrák–magyar alkonzul tanulmányából kiderül, hogy 1893-ban az intézmény 18 növendéke közül 13 beszélt magyarul.[37] Az 1880-as évek végén Jászvásárra utazó György Endre szerint a román kormány örömmel vette az ott létrejött szeminárium megnyitását. Érdekes adalékkal szolgált a szerző tudósításában a megalakulás körülményeiről, ugyanis megemlítette, hogy a püspök, és a papi képző akkori rektora többször megfordultak Magyaror-szágon segélyt kérve intézményük részére. A magyarországi viszonyokhoz képest elég nagy összeget gyűjtöttek össze erre a célra, mivel az adakozók cselekedete előtt a moldvai magyar katolicizmus ügye lebegett.[38]

1895-ben Dominique Jacquet személyében új püspököt neveztek ki Jászvásárra, aki elődjéhez képest toleránsabb magatartást tanúsított az egyházmegyéjében a hívek többségét kitevő magyarsággal szemben.[39] Jacquet habitusát és a csángókhoz való viszonyát alapvetően meghatározta, hogy francia anyanyelvű svájci volt, ezért ő nem volt érintett a Moldvában évszázadok óta jelen lévő olasz-magyar ellentétekben. A magyarság számára kedvezőnek tűnhetett emellett az is, hogy ferencesként jezsuita elődjének munkáját kívánta felülbírálni, ami annak regnálása idején született rossz döntések megváltoztatását feltételezte. Az új püspök nem nézte jó szemmel, hogy a korábban túlnyomóan ferences kézen lévő missziós területen Camilli a jezsuiták befolyását próbálta megszilárdítani.[40] A jezsuiták és a ferencesek vetélkedése Moldvában jóval korábbi előzményekre tekintett vissza. Bár a jezsuita misszió előbb indult, mint a ferenceseké, más jellegű volt, és nem vált állandóvá a térségben. A jezsuiták a XVI. század végétől inkább a fejedelmi központban, és néhány nagyobb vidéki városban telepedtek meg, ahol iskolákat és könyvtárakat létesítettek. Tanintézményeikben többnyire a gazdagabb bojárok gyermekei tanultak. Magukat tekintették a műveltség hordozóinak, ezért lenézték a magasabb iskolákat nem járt, és a szegény falusi lakossággal sorsközösséget vállaló ferences barátokat. A XVI–XVIII. század folyamán, a magyarokon kívül több hullámban a Jézus Társaságának galíciai tartományából is érkeztek ide lengyel misszionáriusok.[41]

1895-ben Bánffy Dezső miniszterelnök körlevelet intézett a magyar katolikus érsekekhez és püspökökhöz, melyben támogatásukat kérte a jászvásári

---

[34] DOMOKOS, 1979. 1301.
[35] Ld. a 2. sz. dokumentumot.
[36] Ld. az 1. sz. dokumentumot.
[37] GECSÉNYI Lajos: *Ein Bericht des österreichisch–ungarischen Vizekonsuls über die Ungarn in der Moldau. Jassy, 1893.* In: *Ungarn Jahrbuch,* Band 16. Red. GLASSL, Horst–VÖLKL, Ekkehard. München, 1988. 184.
[38] GYÖRGY, 1900.
[39] A „moldvai akció” megindításának körülményeire részletesen ld. SERES, 2002. 27–30.
[40] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 15743/1896.
[41] BENDA, 1988. 44–46.

papneveldében lévő ifjak magyar nyelvű oktatásához.[42] A segélyakció megindítása végső soron nem a magyar kormány kezdeményezésére történt, hanem Jacquet 1895. júliusi megkeresésére, amelyben anyagi támogatást igényelt az ottani papnevelde fenntartási költségeire.[43] A felhívásra csakhamar, még ez év decemberére az egyházi főméltóságok jóvoltából 3.650 forint gyűlt össze. Ehhez a mennyiséghez járult még Pados János végrendelete alapján az a 3.179 forintot kitevő összeg, amelyre ingó és ingatlan hagyatékának értéke rúgott. Pados végrendeletében a hagyatékát alapítványként – amelynek céljaként a Magyarország határaitól keletre élő fajrokonok támogatását jelölte meg – a Vallás- és Közoktatásügyi tárca kezelésére bízta. A Pados Alapítvány éves kamataiból a moldvai csángók javára is lehetett áldozni.[44] A kormány célja az volt, hogy a támogatás fejében elérje a papi szemináriumban egyes tantárgyak magyar nyelven történő oktatását, esetleg magyarországi tanárok bevonásával. A kormányfő fontosnak ítélte az ügyet, ezért maga is átutalt egy 2.000 frankról kiállított csekket a jászvásári intézmény javára, amivel a jászvásári papnevelde magyar államsegélyhez jutott.[45]

A nyelvtanítás kapcsán rendelkezésünkre álló források kissé ellentmondásosnak tűnnek. Balla Gyula Lajos dormánfalvi misszionárius 1896 márciusában kelt tudósításában azt írta, hogy a papneveldében nem oktattak magyarul,[46] míg a rektor ezt némiképp cáfoló híreket közölt egy 1896. decemberi levelében.[47] A két állítás önmagában véve nem zárja ki egymást, hiszen nem elképzelhetetlen, hogy a magyar nyelv tanítása éppen a magyar kormány tekintélyes mértékű szubvenciója nyomán indult meg az 1896/1897-es tanév első szemeszterében. Sajnos azonban az intézmény rektorának beszámolójából nemcsak az nem derül ki, hogy mikor vette kezdetét a magyar nyelv tanítása, hanem az sem, hogy a növendékek heti hány órában tanulták azt. Mindenesetre ez alapján biztos, hogy a magyar kormány szándékaival ellentétben az ottani tanrend csak a nyelvtudás elsajátítását és grammatikai fejlesztését célzó nyelvórákat biztosított a csángó ifjak számára, az egyes tantárgyakat viszont románul tanították. A heti két-három óra a színtiszta csángó falvakból származó magyar anyanyelvű fiatalok számára a román nyelv dominanciája és más idegen nyelvek (elsősorban a latin, illetve a francia, görög, esetleg a német) tanulása mellett éppen csak elegendőnek bizonyulhatott nyelvtudásuk szintjének fenntartására. Mindezek fényében a magyar nyelv voltaképpen az idegen nyelvek kategóriájába soroltatott.

Az intézet növendékei mindenesetre köszönetüket nyilvánították Bánffynak a támogatásért, és abbéli meggyőződésüket fejezték ki, hogy a magyar nyelv tanulása által igyekeznek meghálálni a pénzadományt.[48] Nem hagyhatjuk fi-

---

[42] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 3857/1895.
[43] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 2242/1895.
[44] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 4477/1895.
[45] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 3857/1895.
[46] Ld. az 1. sz. dokumentumot.
[47] Ld. a 2. sz. dokumentumot.
[48] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 20505/1896.

gyelmen kívül azt a tényt sem, hogy az intézet lengyel vezetése ab ovo nem zárkózott el magyar jezsuita tanárok fogadása elől. A galíciai jezsuita tartományfőnök ugyanis lehetőséget látott arra, hogy a jezsuiták osztrák–magyar provinciájából egy tanár érkezzen Jászvásárra „a magyar nyelv oktatásának vezetésére". Wierćinski pedig azt kérte, hogy az esetlegesen rendelkezésére bocsátandó magyar tanerő valamelyik teológiai vagy természettudományi tantárgy előadására legyen képesítve.[49] Ez a kezdeményezés azonban megbukott a jezsuiták Rómában székelő generálisának ellenkezésén, aki különböző okokra hivatkozva mereven elutasította azt.[50]

A moldvai jezsuiták és ferencesek vetélkedése szinte ezzel egy időben kapóra jött a magyar kormánynak. 1897 februárjában kiderült ugyanis, hogy Jacquet függetleníteni kívánja magát a Jászvásáron magukat bebetonozó jezsuitáktól, és Kalugarban önálló ferences noviciátust szeretne alapítani. A moldvai püspök emiatt a Monarchia vezetéséhez fordult segítségért.[51] Az esztergomi érsek azt javasolta Bánffynak, hogy a ferences papi noviciátussal összhangban egy olyan kántortanító-képzőt, vagy kántorképzőt kell alakítani, ahol ferences laikus testvéreket tanítanának, mert a ferences papok és kántorok közti együttműködés így könnyebben lenne megvalósítható.[52] A moldvai püspök a támogatásra vonatkozó készség ismeretében részletesen is kifejtette elképzeléseit, és közölte, hogy praktikus megfontolásokból a papi képző, a mellé építendő bentlakás, és a kántorképző helyszínéül Halasfalvát szemelték ki.[53] A magyar kormányfő hamarosan jelezte, hogy kész nagyobb áldozatot hozni a kántorképzővel egybekapcsolt noviciátus létrehozása és működtetése érdekében.[54] A komollyá váló elhatározás egyeztetése végett Jacquet 1897 nyarának végén, őszének elején Budapestre utazott, ahol tárgyalás keretében véglegesítették szándékaikat. A találkozón a püspök pontos költségvetéssel állt elő; az első évben tizenkilenc ezer, míg az azt követő időszakban évente tizenhárom-ezer frankot igényelt a magyar kormánytól.[55]

A támogatás létrejöttét azonban nem sokkal ezután, a kedvezőnek látszó jelek ellenére Goluchowski Agenor külügyminiszter tanácsára Bánffy meghiúsította.[56] Ettől függetlenül a halasfalvi lelkésziskola és kántorképző megvalósítása a Jacquet által elképzelt szisztéma önmagában nem oldotta volna meg a moldvai magyarság égető problémáját, a magyar nyelv intézményesítésének hiányát az egyházi liturgiában, valamint az egyházi- és polgári oktatásban. Ez

---

49 MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 12012/1896.

50 A római általános rendfőnök először a ferencesek és jezsuiták rivalizálásával, valamint a román kormány érzékenységével érvelt. MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 15743/1896. Ezt követően Bánffy második próbálkozására kijelentette, hogy nincs erre a posztra alkalmas, nélkülözhető embere. MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 20275/1896.

51 MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 2678/1897.

52 MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 3579/1897.

53 Ld. a 3. sz. dokumentumot.

54 MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 8126/1897.

55 Jacquet budapesti tartózkodásának pontos időpontját nem sikerült megállapítanunk. MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 16642/1897.

56 Az okokra részletesen ld. SERES, 2002. 38–40.

ugyanis nem szólt többről, mint a magyar nyelv nyelvórák keretében történő tanításáról. Ennek bevezetése kétségtelenül létező empátiája mellett érdekében állott, hiszen a kezdetekben a Magyarországról származó pénzsegélyektől nagymértékben függött a nemrég alakult püspökség működőképességének szavatolása, és egyáltalán a ferencesek helyi fölényének biztosítása. Halasfalva kiválasztása előnytelen volt a magyarság számára, hiszen a település az erősen fogyó északi nyelvsziget északi peremvidékén helyezkedett el, ahol már igencsak előrehaladott nyelvi asszimilációs állapotok uralkodtak. A Szent László Társulat tagjainak ottjártakor például a falunak németül prédikáló papja volt,[57] majd néhány évtized múltán már olasz.[58] Ez a „bábeli zűrzavar" nyilván csak erősítette az asszimilációs tendenciákat. A püspök maga azt vallotta ugyan, hogy a két településen hasonló a magyar nyelvű vallásosság szerepe, a valóság azonban mégis az, hogy Kalugarban és környékén sokkal erősebb maradt a magyar identitás.[59] Mindezek ellenére megkockáztathatjuk, hogy a Jacquet által kidolgozott oktatási rendszer megvalósulása mégiscsak jobb lett volna annál, mint ami később bekövetkezett.

Dacára annak, hogy a magyar kormány leállította a pénzsegélyek folyósítását, 1897-ben mégis megkezdte működését a bentlakással rendelkező intézmény. Az akkori Román megyei tanfelügyelőnek az 1903–1904. évi állapotokat tükröző visszaemlékezéseiből kiderül, az elemi iskolából kiválogatott és odavitt csángó gyerekeket a jezsuitákéhoz hasonló szigorú rendben nevelték. A gyerekek nem térhettek haza, még a vakáció idején sem, szüleikkel nem tarthatták a kapcsolatot, és ha azok látogatóba jöttek, csak a papok jelenlétében beszélhettek velük. Emellett idegen személyek is csak a rektor engedélyével látogathatták az intézményt, a viszonylag magas szintű oktatás kizárólag román nyelven folyt, az idegen nyelvek közül a hallgatók a latint, görögöt, franciát, olaszt és a németet tanulták. A szeminárium mellett működő kántorképző is hasonlóképpen bentlakásos volt. A szeminárium rektora olasz, a kántorképző igazgatója német nemzetiségű volt, a tanszemélyzet többsége a vezetőség mintájára olasz és német papokból tevődött össze. A két intézményben tanulókat román nemzeti szellemben nevelték, ottani tanulmányaik befejeztével olaszországi teológiai főiskolákra kerültek, ahonnan visszatérve Moldvában folytatták a csángók erőszakos asszimilálását.[60] Így alakult Halasfalva a mold-

---

[57] A társulati tagok ugyanakkor megállapították, hogy Halasfalva *„valaha tiszta magyar volt, és még ma is az annyira, hogy a nők és gyermekek nem is igen tudnak oláhul. Azonban a magyarság nagyon meg van itt támadva […] úgy a család-nevek is borzasztóan el vannak a magyarul mitsem tudó papok anyakönyveiben és nyelvén ferdítve."* IMETS, 1870. 94. Ennek némiképp ellentmond, hogy a korábban ott járt Jerney azt állította, hogy *„lakosi többé nem magyarok". JERNEY János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845.* I. köt. Pest, 1851. 178.

[58] Ld. a 3. sz. dokumentumot.

[59] Míg az egykori Halasfalván mára teljesen eltűnt a magyar nyelv használata, a hazai szakirodalom Lujzi-Kalugarban még ma is 90%-ra teszi a magyarul tudók számarányát. Erre ld. TÁNCZOS, 1999. 18.

[60] DEMÉNY Lajos: *A csángó múlt a magyar és román történetírásban – a politikai szándék és tudományosság válaszútján.* In: *Csángó sorskérdések,* 1997. 7.

vai ferences provincia igazgatási és szellemi központjává, ahol – mint említettük – az oktatási centrum mellett később nyomdát létesítettek.[61] Itt tanultak a XX. század első évtizedeiben a moldvai katolicizmus román eredetét ideológiailag megalapozó csángó származású papok, például Iosif Petru Pal (Pál József Péter) pusztinai plébános.[62]

Az iratok keletkezési körülményei

Az 1. számú iratot Fábián László, Arad vármegyei főispán küldte meg Bánffynak, azt követően, hogy azt Csák Cirjék eljuttatta hozzá.[63] A magyar kormányfő 1896 januárjában fordult Fábiánhoz azzal a bizalmas utasítással, hogy keresse fel az aradi minorita rendfőnököt, és tudakolja meg, hogy hajlandó lenne-e a moldvai misszió céljára rendtagokat kiküldeni.[64] A főispán közbenjárására Csák levelet írt a miniszterelnöknek, melyben kifejtette, hogy egyik fő céljának tekinti a moldvai misszió újjászervezését, amire éppen Balla tett kísérletet 1888-ban. Arról biztosította továbbá Bánffyt, hogy ennek érdekében igyekszik minél több szerzetest kinevelni moldvai szolgálatra. Erre reagálva a miniszterelnök közölte vele, hogy igénybe fogja venni a szolgálatait, és ennek érdekében, ha Budapesten jár, feltétlenül keresse fel a minisztériumban az ügy előadóját.[65] Csák ezután juttatta el Fábiánhoz a Balla által írt levelet.

A 2. sz. dokumentumot Vaszary Kolos esztergomi érsek küldte el Bánffynak azzal a megjegyzéssel, hogy több ízben tapasztalta a miniszterelnök részéről megnyilvánuló érdeklődést a jászvásári szeminárium ügye iránt. Kiemelte továbbá, hogy abban érdekesen van leírva a növendékpapok magyar nyelvtudásának állapota, illetve az a gond, amelyet a magyar nyelv elsajátítására fordítanak.[66]

A 3. sz. dokumentum francia eredetijét Hurter jászvásári osztrák–magyar konzul juttatta el Goluchowski Agenor külügyminiszterhez, aki rögtön továbbította azt a magyar miniszterelnöknek. A külügyminiszter ezzel együtt kelt átiratában ismertette a jászvásári konzul véleményét, amellyel Aehrenthal Alajos bukaresti osztrák–magyar nagykövet is egyetértett. Eszerint a noviciátusnak és a kántoriskolának – mivel az a magyar elem megtartását segíti elő Romániában – nagy politikai jelentőséget kell tulajdonítani, és ezért annak támogatásától nem szabad visszarettenni, még akkor sem, ha nagyobb anyagi áldozatokkal jár együtt. A külügyminiszter a maga részéről hozzátette, hogy a konzul fejtegetésének elvi részével egyetért, és a megfogalmazott célokat helyesnek tartja, a többlet-hozzájárulás azonban keveset fog nyomni a latban. Goluchowski átiratában az a figyelemreméltó utalás is megtalálható, mely szerint a Monarchia közös külügyminisztere Jászvásárra utazott, hogy az ott

---

[61] Ld. a 23. sz. jegyzetet.
[62] DEMÉNY, 1997. 8.
[63] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 5034/1896.
[64] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 598/1896.
[65] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 2796/1896.
[66] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 48/1897.

székelő Jacquet-val megtárgyalják a Moldvában tervezett ferences szeminárium és kántorképző létrehozására, és évi tízezer frankkal való dotálására vonatkozó részleteket Bánffy válaszában közölte, hogy a külügyminiszter átiratának mellékleteként elküldött Jacquet-féle levélben kért magasabb összeget elvben hajlandó megadni. Felkérte a külügy vezetőjét, hogy erről az elhatározásáról értesítse a jászvásári püspököt, és utasítsa az ottani osztrák–magyar konzult a további részletek megtárgyalására.[67]

[67] MOL K 26, 477. cs., XXXI. t., 8126/1897.

II. Dokumentumok[68]

1.
Balla Gyula Lajos dormánfalvi plébános levele Csák Alajos Cirjék aradi minorita rendfőnöknek
Dormánfalva (Dărmăneşti), 1896. március 2.

Dârmâneşti (Románia, u. p.[I] T. Ocna[69]) 1896. martius 2.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!
Kedves Barátom!

Hozzám intézett becses leveledre sietek pro posse[70] kimerítő választ adni, nem mulasztván el örömömnek kifejezést adni azon jó szándék és nemes intentiód fölött, melylyel a moldvai missiók, illetve itteni magyar testvéreink nemzetiségi és vallási ügye iránt viseltetel.

Sajnos azonban, hogy tudósításomat e szavakkal kell kezdenem: „késő barátom, [késvén]!" Moldvában a magyarság ügye elveszett. Itt a magyar Minorita rendtartomány többé lábát meg nem vetheti, és igen valószínű, hogy Kárpáthy[71] és én vagyunk az utolsók kik a hármas hegy és négy folyam hazájából itt ideig óráig hivatásunknak élhetünk. Csudálkozva fogod kérdezni: hogy lehet az? Hát csak úgy édes barátom, hogy nincs többé „moldvai missió", hanem helyette „Dioecesis Jassyensis in Principatus Moldaviae."[72] Tehát rendes világi egyházmegye mint pld. a csanádi vagy győri, amely plebániák ellátására a jassyi seminariumban – penes ecclesiam Cathedralem institutam – petrinus papokat[73] nevel, ahonnét az idén már három individuum – tudtommal – ordináltatott is, és pedig non ad titulum paupertatis, sed ad titulum Dioecesis Jassyensis.[74] A seminarium pedig erigáltatott[75] Leo pápánk[76] tudtával nemcsak,

---

68 Az 1. és 2. sz., bekezdések nélküli, valamint a 3. sz., bekezdésekkel sűrűn darabolt dokumentumot a könnyebb olvashatóság és áttekinthetőség érdekében (újra) tagoltuk. Az 1. sz. eredeti dokumentum esetében az eredeti nyelvezetet meghagytuk, míg a 2. és 3. sz. esetében – tekintettel arra, hogy azok idegen nyelvből készített fordítások, ezért a bennük lévő nyelvi jelenségeknek nincs önmagukon túlmutató jelentőségük – a jelenlegi helyesírási szabályokat alkalmazva átírtuk, meghagyva az idegen szavak írásmódjának eredeti alakját, illetve néhány, a régies nyelvezetre jellemző különleges szóalakot. A bizonytalan olvasatú szavakat [zárójelbe] tettük.

I Értelmezhetetlen rövidítés.

69 Târgu Ocna = Aknavásár

70 lehetőség szerint

71 Kárpáthy (Kárpáti) Grácián (1853–1919): moldvai ferences misszionárius. Erdélyi román görög katolikus családban született, de iskolái elvégzése után a ferencesek közé lépett. 1894-ben került a klézsei plébániára, majd 1905-től haláláig Szabófalván teljesített szolgálatot. A szakirodalom ellentétesen ítéli meg a tevékenységét, egyes szerzők szerint arra törekedett, hogy elősegítse a román nyelvű katolicizmus térnyerését Moldvában.

72 Jassy Püspökség a Moldvai Fejedelemségben

73 a székesegyház mellé rendelt világi papokat

74 nem szegénységi fogadalommal, hanem a Jassy Egyházmegye területére

75 emeltetett

hanem egyenes kívánságára, mint aki cum gaudio[77] adta beleegyezését, hogy a 600 év óta a Minoriták által cum summa laude[78] administrált Missio saecularis[79] egyházmegyévé alakíttassék át.

Ezt az árulást a renden az előbbeni püspöknek Camillinak köszönhetjük, ki nem szűnt meg Rómában saját testvéreit folytonosan sötét színekkel festeni, mint renitenseket, és kötelesség nem teljesítőket, és a „calumniare audacter, semper aliquid haeret”[80] elvénél fogva annyira vitte, hogy mint fönnebb megjegyeztem, a pápa beleegyezését adta a világiasításhoz, és már ő alatta, ha jól tudom 12, 13 év előtt lett felállítva[81] a seminarium, melybe tanárokul jezsuitákat hívott meg, mert a Minoriták szamarak, és akik t.i. a jezsiuták még most is mint professores [St.] theologiae[82] működnek Jassyban. A boldogult Generalis Soldatie[83] minden lehető módon rajta volt, hogy a Missio megmaradjon a rend kezében, de ő Rómában volt, Camilli pedig mint a Missio feje és püspök Jassyban a hely szinén, neki kellett igazának lenni, mert hisz ő volt a renitensek között, az ő informatiójának csak jobban lehetett hitelt adni, mint a hat százados tapasztalatnak, és rendtársai jogait és jó hírnevét tűzzel lélekkel és nemes hévvel védő, de innen ezer és ezer mértföldnyire távol élő Generálisnak. Sőt a püspök még azt is meg tudta akadályozni, hogy ide egy „ad hoc visitator apostolicus”[84] betegye lábát, ki személyes és részrehajlatlan scrutinium[85] után – mert hisz annak a visitatornak nem kellett volna Minoritának lennie – Papam male informatum melius informasset.[86] Így lett tehát édes barátom a Missióból saecularis[87] egyházmegye, ebből is már beláthatod, hogy ha már egyszer itt világi papok működnek, reánk Minoritákra csak addig lesz szükség, míg elég individuum lesz a plébániáknak[II] a seminariumból évenkint ordinálandók[88] által történendő betöltésére. Most még leírom azt is, miért nem lesz itt több szükség speciatim magyar Minoritára. Camilli nem élvezhette árulásának gyümölcseit. Az isteni gondviselés úgy intézte, hogy az általa annyira dédelgetett seminarium növendékei közül egyet sem ordinálhatott. Lekösönt a püspökségről és jelenleg Rómában privatizál. Hogy mi volt lemondásának oka, ki tudná azt megmondani, hanem motu proprio[89] aligha történt,

---

76 XIII. Leó (1810–1903): római pápa 1878–1903 között. Jezsuita iskolákban tanult, bár egyházügyi törekvéseiben a ferencesekre is támaszkodni kívánt. Politikájában a pápai állam főségét hangsúlyozta a nemzeti egyházakkal szemben.

77 örömmel

78 kitűnően

79 világi misszió

80 vakmerően kell rágalmazni, az mindig valamilyen eredményre vezet

81 valójában 1886-ban

82 [szent] teológia professzorai

83 a római ferences általános rendfőnök

84 ideiglenes apostoli vizitátor

85 vizsgálat

86 a rosszul informált Pápát jobban informálja

87 világi

II A lapszélen jelzett betoldás a szövegben.

88 felszentelendők

89 A pápa által bizonyos kérdésekben saját kezdeményezésére kiadott apostoli levél.

mert hisz kivitte, amit akart, és már közel állott ahhoz, hogy művének örömeit is élvezhesse, és valószínűleg nem csalódunk, ha azt hisszük, hogy ezt az új Generálisnak Caratellinek[90] befolyása idézte elő. Elég az hozzá, hosszas árvaság után, a múlt év Husvétja előtt uj püspököt kaptunk Jaquet Domokosnak a freiburgi catholicus egyetemnek volt professora személyében, ki szintén Minorita. Az uj püspök jó indulattal van irántunk és minden tekintetben iparkodik helyrehozni azt, amit elődje elrontott, de legjobb szándéka mellett is csak részben teheti, mert a dioecesist újra Missióvá át nem alakíthatja, miután az a pápa sanctificatióját[91] birja. Mit tett tehát? Hogy a Minoriták, kik hosszú századokon keresztül a catholicismus terén tagadatlan érdemeket szereztek, mint a mór, mely megtette kötelességét, egyszerűen ki ne nulláztassanak, azon törte fejét, miként lehetne a dolgot úgy intézni, hogy Róma se haragudjék, de a Minorita rend önérzete se legyen megsértve azáltal, hogy kiküszöbölésük által Róma részéről a beléjük helyezett bizalom megvonása legyen nyilvánvalóvá, egyszóval hogy a kecske is jól lakjék, de a káposzta is megmaradjon egy valóban salamoni gondolattal bebizonyította, hogy a Szt. szék iránti köteles tisztelet és engedelmesség mellett Szt. Ferencz szelleme lakozik szivében.

Múlt év – ha jól emlékszem – július vagy augusztus havában mindnyájunkat Bácóba invitált egyrészt ismerkedés végett, miután nem volt alkalma mindegyikünknek előtte Jassyban tisztelegni, másrészt és főként egy Conferentia megtartása végett. Össze is jöttünk körülbelül 30an. A Szt. Lélek segítségül hívása után egy Rómából hozzá intézett leiratot olvasott föl, melyben a következő kérdésekre kért Rómából nyert meghatalmazás alapján az egybegyűlt rendtagoktól választ. 1ör. Akarják e az egybegyűlt atyák, hogy Moldvában egy Minorita Rendtartomány „Provincia ÉS. P. Francisci Conventualium in Principatu Moldaviae" alakíttassék? A felelet valamennyiünk részéről „volumus."[92] 2 or. Hány zárda állíttassék fel Moldvában? Itt a majoritás győzött, a végmegállapodás 12 zárdában történt. Eme határozat Rómába terjesztetett, honnét 3 hónappal ezelőtt kaptuk az encyclicat[93] mely a Moldvai Provinciát megalakítottnak declarálja[94] <u>és 10 Conventet[95] engedélyez,</u>[III] a 10 Convent helyének meghatározását az itteni tagoknak választására bízva. Természetes a 27 plebánia közül – ennyi van összesen Moldvában – a 10 legjobb és legjövedelmezőbb lett kiválasztva és fölterjesztve – megnyugtatásodra intra parenthesim[IV] megjegyzem, hogy Dârmâneşti nincs közöttük – és Rómából helybenhagyva, amint erről legutóbb Generalis atyánktól kapott Circularében[96]

---

[90] Lorenzo Caratelli (?–1908): a ferences rend általános rendfőnöke Rómában 1891–1904 között.
[91] áldását, jóváhagyását
[92] akarjuk
[93] Itt: szokványos ügyek elintézésének módját előíró egyszerű apostoli levél. A moldvai ferences rendtartományt Szent Józsefről nevezték el.
[94] nyilvánítja
[95] rendházat
[III] Későbbi aláhúzás a szövegben.
[IV] zárójelben
[96] körlevélben

színről színre olvashattunk. Csudálom, hogy a magyar Provincia erről nem lett tudósítva, pedig egy új rendtartomány felállításáról az egész rendet kellene kötelességszerűleg értesíteni.

Ezzel leírtam édes barátom a jassy püspöki megyében engedélyezett Minorita provincia megalakulásának történetét is. Erre te talán azt mondod, hogy ez mind igen szép, de mindebből nem látom be, miért lenne Moldvában a magyarság ügye elveszve. Most jövök reá arra is. Egyházmegyei seminarium már van Jassyban, amint tudod. Most meg lévén alakulva a rendtartomány Novitiatus és következetesen Theologia is föl lesz állítva szintén Jassyban. Hogy mikor lesz a novitiatus felállítva biztosan nem tudni, de az csupán az idő illetve pénz kérdése. A telek Jassyban már megvan, ahova egy a növendékek befogadására is elegendő nagy Convent fog építtetni. Már pénzalap is van hozzá, de még nem elég – hogy hogyan és mi módon gyűl e czélra a pénz, arra is majd rájövök, - hanem hogy 2 vagy legkésőbb 3 év múlva a novitiatus is megnyílik, az kétséget sem szenved. A seminárium máris, a majd megnyitandó novitiatus hasonlólag a seminariumhoz olasz mintára lesz berendezve.[V] Az olasz minta pedig abban áll, hogy 12 évesnél fiatalabb, de 14 évesnél idősebbet nem vesznek föl növendéknek. A növendékek az egész idő alatt míg csak presbyterekké[97] föl nem szenteltetnek a seminarium illetve a zárda falai között maradnak, még szülőik látogatására sem szabad nekik sohasem[VI] hazamenni; itt vacatiónak helye nincs. A növendékek az egész idő alatt tanulnak oláhul, franciául, görögül, latinul, és gondolom, de egész biztos nem vagyok benne, németül is, de magyarul értsed meg jól magyarul egy szót sem,[VII] ezt biztosan tudom. Már most elképzelhető e az az eset, hogy egy 12 esetleg 14 éves gyermek – ha mindjárt magyar szülőktől származott is – tíz évnél tovább anyanyelvén egy szót sem beszélhetvén, – legföllebb titokban és suttogva, – 10 év múlva ha ismét kikerül el ne feledje a magyar nyelvet, és képes legyen híveinek magyarul praedicalni, és egyéb functiót végezni – habár ezt tenni egyenesen nem is lenne megtiltva, – vagy egy ilyen lelkész annyira lelkesülne a magyar testvérek anyanyelve iránt, hogy azt újból megtanulja, mikor emiatt úgy az egyházi, mint a világi elöljárók egyenes rosszallásával is találkoznék? Ugyebár ezt föl sem lehet tenni? Bebizonyítottam e előtted eléggé, hogy a jövőre nézve, lévén már seminarium, és a Minorita novitiatus fölállítása csak idő kérdés lévén és a Minoriták is lelkipásztorok lévén Moldva országban a magyarság ügye elveszett. Quod erat demonstrandum![98]

Már most lássuk, hogyan történik a pénzgyűjtés a Jassyban építendő új zárdára. Eddig mi parochusok magunkénak tekinthettük a parochia jövedelmét, nem tartoztunk számot adni senkinek. Mióta Provincia lettünk, behozatott

---

V Későbbi aláhúzás a szövegben.

97 A katolikus egyházban papi tisztség. A püspöki rend után következő, és a felsőbb rendekhez tartozó egyházi rend. A püspöki renddel együtt az e rendbe tartozók áldozópapok, miséket tarthatnak.

VI A szerző aláhúzása szövegben.

VII A szerző aláhúzása a szövegben.

98 Amit bizonyítani kellett!

minden megkérdezés nélkül – ergo de nobis, sine nobis – a vita sic dicta perfecte communis.[99] Ez pedig abban áll, hogy egy könyvbe be kell jegyezni napról napra[VIII] a bevételt és kiadást, például:

1896	Február 22.	Intratus[100]	Exitus[101]
	Egy keresztelés	50 báni	-
	Egy kiló kávé	-	3 frc. 50 báni
	Két kiló cukor	-	2 frc.
	Febr. 23.		
	Egy esketés	10 frc.	-
	Egy avatás	1-	-
	Egy pakk gyufa	-	5 báni
	Egy pakk dohány	-	40 báni
	Kocsisnak1 pár bocskor	-	2 frc.
	Lópatkoltatás	-	4 fr. 80 báni
	Summa[102]	11 frc. 50 bani	12 fr. 75 báni

És ez így kell, hogy menjen az egész éven át; az év végén ezután lezárod a számadást; ha van például 452 frc plus, erre azt mondja a P. Provincialis, add ide a jassy Convent építésére, ha azonban van 512 frc minus, azt mondja, úgy élj, hogy adósságot ne csinálj, mert mi nem felelünk semmiről. Subsidiumot[103] nem kapsz, legföllebb orrot. Ez a vita perfecte communis**,** alias Socialismus,[104] a mi a tied, az az enyim is, de ami az enyim, az Noli me tangere.[105] Föltett kérdéseidre legjobb meggyőződésem szerint a következőkben válaszolok.

1) Hány magyar Missio állomás van itt? Erre egyenes feleletet adni igen bajos. Missio állomás alatt értem én azon helyet, ahol a parochus presideál, ha így fogjuk fel a kérdést, akkor azt felelem: a városokban székelő parochusoknak a materben tehát a városban oláh nyelven kell praedicálniuk egyszerűen azért, mert a városokban mindenféle nemzet képviselve van, magyar, német, lengyel, olasz és.t.b., de ezek oláhul mind beszélnek,[IX] tehát oly nyelven kell velök érintkezni, amelyet mindnyájan értenek, de ha a városi plébános egyik másik filiájába megy, itt kevés kivétellel, tisztán magyarul beszélhet a néppel.[X] Sajnos azonban hogy vannak már olyan parochiák is, és pedig falun, ahol a nép már nem beszéli a magyar nyelvet. Ezt magam tapasztaltam egy ízben, midőn Halaucseszti[106] nevű faluban – mely a Románi egyházi

---

99 – tehát rólunk nélkülünk – az úgynevezett teljesen közös élet
VIII A levél szerzőjének aláhúzása a szövegben.
100 bevétel
101 kiadás
102 összesen
103 segélyt
104 ez a teljesen közös élet, azaz a szocializmus
105 Ne érints meg!
IX A levél szerzőjének aláhúzása a szövegben.
X Későbbi aláhúzás a szövegben.
106 Halasfalva/Halas

Districtusban van – két szembejövő embertől magyarul kérdeztem: „Merre lakik a Tisztelendő Úr?” Nem kaptam választ. Erre oláhul kérdeztem: „Nem vagy te magyar?” „De igen magyar vagyok” – Zárjel között megjegyzem, hogy magyar annyi mint catholicus egész Moldvában[XI] – Ő midőn tovább csudálkozva kérdezem, hogy lehet, hogy magyar vagy és mégis csak oláhul beszélsz, azt felelte, hogy mi már mind elfelejtettük a magyar beszédet. És ezt később az olasz parochus is konstatálta. Ilyen elolláhosodott parochia az ország belseje felé – amint hallom – több is van már, de Istennek hála nem sok. Az első kérdésre tehát így felelek: az egyházmegye 4 kerülete közül a jassyi és románi kerületekben inkább elolláhosodott a nép, de azért különösen a falusiaknál – kevés kivétellel – magyar nyelven végezhet a plébános functiókat és beszélhet a néppel. A bácói kerületben az egyetlen Bácót – mely város – kivéve mindenütt magyarul praedicalhat. A bácói kerülethez tartozó plébániák ezek: Báco,[107] Prezesti,[108] Valeni,[109] Klézse – ahol Kárpáthy van, – Forrófalva, Válesaca[110] és Calugera,[111] ezek tehát mind magyarok. A tatrosi kerületben mind magyarok és pedig Tatros (ahol a híres tatrosi biblia fordítás készült) Grozesti,[112] Dârmâneşti,[113] Pustiana,[114] és Focschani[115] ez város, de filiálijai mind magyarok.

2) Néhány évtized előtt hány magyar Minorita volt itt? Egyszerre sohase volt valami sok, talán 4–5, pld. ha jól tudom, Pongrácz,[116] Petrás,[117] Toth Anasztáz,[118] Máté Jób[119] talán még Liegerhoffer[120] is egy időben voltak itt. Hogy valaha, talán századokkal ezelőtt tisztán magyar Missio lett volna, egyáltalán nem állítható, mert első püspökétől, aki volt Andreas I Vasilo (1371-től)[121] egész Jacquet Domokosig, tehát a mostani püspökig, ki 41 ik a püspö-

---

XI Későbbi aláhúzás a szövegben.

107 Bákó

108 Prezest

109 Valén

110 Bogdánfalva

111 Kalugar (a mai Lujzi-Kalugar)

112 Gorzafalva

113 Dormánfalva

114 Pusztina

115 Foksány

116 Pongrácz Gellért: minorita szerzetes, az 1840-es évek második felében a valéni plébánia papja.

117 Petrás Incze János (1813–1886): klézsei plébános. Forrófalvi születésű, csángó származású pap. A középiskolát a Kézdivásárhely melletti Kantában végezte, majd az egri minorita papneveldébe került. 1836-ban szentelték pappá, 1838–1841 között Pusztinán segédlelkész, majd ettől kezdve haláláig a klézsei plébániát vezette. A magyarországi értelmiség a XIX. században jórészt az ő tudósításai alapján ismerkedett meg a moldvai magyarság mindennapjaival.

118 Tóth Anasztáz: moldvai ferences szerzetes, az 1840-es években gorzafalvi plébános.

119 Az illető személyéről közelebbit nem sikerült kideríteni.

120 Liegerhofer János: minorita szerzetes, az 1870-es években pusztinai, az 1880-as években gorzafalvi pap.

121 I. (Nagy) Lajos király korában jött létre Szeretvásáron katolikus püspökség, melynek első püspökéül 1371-től IX. Gergely pápa a lengyel minorita hitszónokot, Taslozembicza

kök sorában, egyetlen egy magyar sem volt, hanem lengyelek, németek és olaszok, már pedig ha tisztán magyar Missio lett volna, úgy püspökei is lettek volna magyarok. Nem e valóságos Isten csodája e tehát hogy ez a szegény nép dacára mindezeknek, annyi századon keresztül megtartotta nyelvét. Valóban kár és vétek lenne ezt a népet elpusztulni engedni!

3) Hogy melyek névleg azon állomások, melyeket régente magyarok töltöttek be? Ezt biztosan meghatározni nem lehet, miután nem parochusok, hanem csak adminisztratorok vagyunk, ad nutum Episcopi[122] bármikor transferálhatók[123] vagyunk. Ebben is az Isten ujját látom, mely az itteni magyarság fölött őrködött, mert az a kevés számú magyar pap, majd ide, majd oda disponáltatván időközönkint ismét csak visszavezette a már már elolóhosodni kezdő magyarokat anyai nyelvükre, mint ahogy a próféták hajdan visszavezették a pogányosodni kezdő zsidó népet az egy igaz Isten ismeretére.

4) Mennyi lehet Oláhországban a magyarok száma? Moldvában a 27 plébániában 75–80 ezerre tehető, Oláhországban – ámbár egy királyság – 60–70 ezer, tehát mintegy 150 ezerre tehető a catholicus magyarok száma. Hogy mennyi a protestáns magyar, nem tudom, de azok is meglehetős számmal vannak.

5) Hogy a kormány tényleg gátolna működésemben, egyenesen nem állíthatom, mert directe[XII] semmiféle tiltó rendeletet nem kaptam, de hogy nem igazán tetszik a felsőbbségnek a tisztán magyar ajkú pap működése, elég bizonyíték rá, amint azt Kristyori barátunktól[124] már hallgattad, hogy püspökömet maga Károly király[125] figyelmeztette, hogy jó lenne értésemre adni, hogy hagyjak fel a proselytás tudással[126] és praedicáljak oláhul. Ez úgy hiszem elég, mert látszik, hogy jelentésnek kellett menni föl, különben a király nem vehetett volna tudomást csekélységemről. Ha saját püspököm nekem magamnak nem mondotta volna, nem hinném, de így elhiszem. A nép szereti magyar nyelvét, mit legjobban bizonyít az, hogy 5–6 óra járásnyiról eljönnek hozzám egy magyar beszéd meghallgatása végett, és ha más plebániabeli hívővel bárhol is találkozom, első szava az hozzám: ”Ejh! Csak az a jó Isten magát rendelte volna a mi papunknak!” Ezt jól tudják olasz collegáim is, mert pld. 9 év óta nem volt rá eset, hogy például búcsura meghívtak volna praedicálni, noha híveik mind tiszta magyarok.

6) Hogy az olasz papok hívei schizmatikusokká[127] lennének csupán azért, mert papjuk nem magyar ajkú? Ezt nem állíthatom. Schismati-cusokból lesznek catholicusok és később magyarok is, és viszont catholicusokból

---

Wasilót (Andrást) nevezte ki. A püspökség székhelyét az 1400-as évek elején Bákóba tették át.

122 a Püspök jóváhagyásával

123 áthelyezhetők

XII A szerző aláhúzása a szövegben.

124 Az illető személyéről közelebbi adatot nem találtunk.

125 I. Károly (1839–1914): Románia első királya 1881–1914 között.

126 Értsd itt: a magyar nyelvű prédikációval.

127 Értsd: ortodoxokká (az 1054-ben bekövetkezett egyházszakadást jelölő schisma görög szóból).

schizmaticusok és oláhok is, ez igaz, de csupán házasság révén, mert az oláh pap nem esketi őket össze, míg a magyar nem schizmatizál, viszont én sem, míg az oláh fél, ha nálam akar esküvelni, nem catholizál. Ez tehát kölcsönös, ami elvész a vámon, megjön a réven. De azért be kell vallani, hogy aránylag több magyarból lesz ily úton oláh, mint viszont, a vegyesen lakott vidékeken, mert az oláh az uralkodó elem, ők gazdagabbak, márpedig az asszony és pénz apostasiára[128] csábítja még a művelt embert is, hát még a misera contribuens plebs-t.[129] A tisztán catholicus falvakban – mert ilyenek is vannak – nem lehet ilyesmit hallani, mert ez a szegény nép szívósan ragaszkodik hitéhez és apáitól évszázadokon át öröklött és megőrzött nyelvéhez!

Kedves barátom! A fentebbiekben tehetségem szerint iparkodtam vázolni, és tudomásodra juttatni mindazt, amit tudni óhajtottál. Tégy vele belátásod szerint. Ha jónak látod, olvasd fel Bánffy Ő Excell.[130] előtt, vagy tedd közzé a lapokban ha az itteni magyarok sorsára fel akarod hívni a közfigyelmet és általános érdeklődést. Csak arra kérlek, hogy légy tekintettel az én itteni helyzetemre, és ezt csak akkor tedd, ha itteni állásomért recompenzálni tudsz. Mert az itt megírottak, úgy az itteni egyházi, mint világi felelősség szemében reám nézve főbenjáró bűn, melyért okvetlen meglakolnék. Lehet, hogy azonnali kiutasíttatásomat vonná maga után, és akkor mit csináljak szülőimmel? Ha azonban tudnál egy megyéspüspököt, ki egy szerény plebániát adna, akár a mai napon hagynám itt állásomat, mely most már úgyis csak ideig óráig tart, mert itt sem a magyar kormány, sem Róma nem lesz képes a magyarok helyzetén segíteni. Nekem innét pusztulnom kell, mert plebániám jövedelméből képtelen vagyok szülőimmel megélni, subsidiumot[131] nem akarok, mert hisz még ők akarnak tőlem kapni.

Évről évre adósságcsinálással tartottam fönn magamat, azon reményben, hogy majd kapok egy jobb plébániát, most már annak is vége, mert ha esetleg volna is jobb hely, oda ismét olyant tesznek, kitől minden év végével valamit kiharcolni reménylenek, míg tőlem ezt nem várhatják, tudva azt, hogy egy családos embertől mégsem lehet követelni úgy, mint egy egyestől, míg ha itt hagynak, nem kapnak ugyan tőlem semmit, de nem is adnak semmit. Egyébiránt most is elmehetek innét, és pedig Bucovinába (Lembergi egyh. megye) az öreg Drusbáczky pater[132] mellé Józseffalvára cooperátornak[133] körülbelül 700 forint fizetés, lakás, és ha illetménnyel cum iure succesionis;[134] az öreg már 90 éves és világtalan, úgy hiszem mint rendfőnököm nem fogsz akadályt gördíteni elém, ha teljes tisztelettel fölkérlek, légy szíves számomra a rendből ad

---

128 hitehagyásra

129 a szegény adófizető népet

130 Bánffy Dezső (1843–1911): magyar miniszterelnök 1895–1899 között.

131 segélyt

132 Drusbáczky György Bonaventúra (1813–?): szlovák származású bukovinai pap. 1855–1867 között káplán Istensegítsen. 1867-től haláláig józseffalvi plébános. Jelentős szerepet játszott a bukovinai székely gyerekek magyarországi taníttatásának megszervezésében, és a bukovinai székelyek magyarországi telepítési akcióiban a XIX–XX. század fordulóján.

133 segédlelkésznek

134 az utódlás jogával

tempus szolló dimissiorialist[135] kiállítani,[XIII] és azt lehetőleg minél előbb kezeimhez juttatni. Ha szülőim eltartása Istentől reám nem lenne bízva, hidd el, nem sok teketóriát csinálnék, hanem már régen visszamentem volna, és szolgáltam volna tovább rendemnek, melyhez esküdtem, és ki is tartanék tovább is usque ad extrenum habitum,[136] mert szülőimet többé magamtól el nem bocsájthatom, sed ad impossibilia nemo tenetur.[137] Egy ilyen kis jövedelemből lehetetlen megélni, folytonosan adósságokkal kell küzdenem, ha egy helyen fizetek, másutt újra kell csinálnom, még szülőim előtt sem tárom föl valódi helyzetemet, mert csak szomorítanám őket, és maguknak csinálnának szemrehányást, hogy ők okai helyzetemnek, pedig az nem áll.

Persze jobb szeretném, ha Magyarországba juthatnék, de az még bajosabb. Hacsak a Hg. Prímás[138] meg nem könyörülne rajtam. A Milleniumi ünnepségek alatt okvetlen átrándulok – akkor lesz alapos okom szabadságot kérni, mit meg is fogok kapni, és akkor lesz időm magam után nézni, de azért is mégis kérlek a kért Dimissiorialis kiállítására és elküldésére, mert oda quasi bizonyosan folyamodhatom, minthogy a personarum indigentia[139] nagy, magyar pedig egyáltalán nincs, mint azt László István az istensegítsi pap írja, kivel levelezésben állok. Ha azonban te jobb tanáccsal szolgálhatsz, ami egyúttal kivihető is, légy szíves megnyugtatni. Ha Bánffy Ő Excell. fogadni akarna, elmennék hozzá, bővebb adatokkal is szolgálni, mert levélben mégis lehetetlen mindenre kiterjeszkedni. Kárpáthyt még csak egyszer láttam, de éppen a jövő héten megyek abba a districtusba, a húsvéti gyóntatáshoz segédkezni, és éppen ő hozzá is; ő neki erről a dologról egy szót sem szólok, mert nem ismerem őt eléggé. Ha Aradon sok intentiókat kaptok, küldj kérlek, ha van, pénz most nem kellene,[XIV] csak majd akkor, ha indulnék Magyarországra. Csókollak mindnyájatokat és Kristyórit. Írj kérlek!

5034/96. M. E.[XV]

Szerető barátod: Balla Gy. Lajos
[plebanus]

Kézírásos eredeti.
MOL K 26, 477. cs., 1899/XXXI. t., 5034/1896.

---

135 egy időre szóló elbocsátó engedélyt
XIII A szerző aláhúzása az eredeti szövegben.
136 a végső állapotig
137 de senki sem tartatik ki a lehetetlenségig
138 Vaszary Kolos (1832–1915): esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása 1891–1912 között.
139 személyi hiány
XIV A szerző aláhúzása a szövegben.
XV A lapszélre nyomtatva.

2.
Felix Wierćinski, a jászvásári jezsuita papi szeminárium rektorának levele Vaszary Kolos esztergomi érsekhez
Jászvásár (Jassy, Iaşi), 1896. december 12.

Másolat

Jassy, 1896. december 12.

Kegyelmes Herceg!

Ismerve azon apostoli buzgalmat, mellyel Eminenciád egyéb gondjai és napi elfoglaltsága dacára érdeklődésébe bevonni méltóztatik a moldvai rk. ügyeket is, mindenekelőtt hálámat nyilvánítom azért a szeretetért, amelyet érdemetlenül élvezünk, kivált mert nagyon jól tudom, hogy ezen egyházmegyei papnevelő intézet Eminenciád szívében nem az utolsó helyet foglalja el. Isten segítségével Eminenciádnak ezen papnevelő intézet érdekében kifejtett ügyekezete nem maradt sikertelen.

A növendékek száma szaporodott, a tanulmányok nagyobb terjedelmet vettek, maga a ház kijavíttatott, más házat is béreltünk a papnevelő céljaira, a növendékek ruházata és élelme szerényen ugyan, de a szegényes körülményekhez képest bőven megjavult. Az intézetnek most 42 növendéke van, kik közül 2 a bukaresti főmegyéhez, 40 pedig ezen jassy egyházmegyéhez tartozik. Theologusunk 14 van, kik között 2 fölszentelt pap, 8 szerpap (diaconus), 3 alszerpap (subdiaconus), van még egy acolythus.[140] A négyéves theologiai folyam 1898-ban végződik. A filosofiai két évi folyamot 1897-ben öt igen derék ifjú fogja befejezni, végül 23 növendék két osztályba osztva gymnasiumi tanulmányokkal foglalkozik. A növendékek túlnyomó része három évfolyamon tanulja a magyar nyelvet.[XVI] Tizennégy theologus és filosofus tisztelendő Pál úrnak, ezen papnevelő intézet első csángó eredetű fölszentelt papjának vezetése alatt, a többi ifjú pedig néhány gyöngébb tehetségű kivételével, két évfolyamban Istoceanu György philosophiai hallgató vezetése mellett tanul magyarul, még pedig örömmel. Különös hálát kell adnom Istennek, hogy ezen nyáron három ifjút küldhettem Oláhországból (Valachia) a Jézus társaság galíciai tartományának előkészítő iskolájába, hogy onnan tanulmányaik befejeztével, mint kész tanárok térhessenek vissza Jassyba. Kettő közülük oly jól bírja a magyar nyelvet, hogy azt már előzőleg Oláhország katholikus iskoláiban tanította, a harmadik szintén eléggé jártas benne.[XVII] Így tehát maga a galíciai tartomány is oly tanárokat adhat idő multával ezen papnevelő intézetnek, akik a magyar nyelvet annyi lélek üdvösségére eredménnyel taníthatják. Addig is tőlünk telhetőleg rajta leszünk, hogy a rendelkezésünkre álló eszközökkel nö-

---

[140] A katolikus liturgiában a diakónus segítője, ő viszi a gyertyát az ünnepi szentmiséken, ő adja át a bort és a vizet felajánlásra. Egyébként a pap, illetve a püspök kíséretének tagja.

[XVI] Aláhúzás az eredeti szövegben.

[XVII] Aláhúzás az eredeti szövegben.

vendékeink között a magyar nyelv ismeretét csángóink lelki javára előmozdíthassuk.

Midőn hálával emlékezem meg mindarról, amit Eminenciád ezen papnevelő intézetért tenni méltóztatott, alázattal bocsánatot kérek, ha újból Eminenciád atyai szívéhez fordulok, nem magamért, hanem azon jó ifjakért, akiket Isten gondjaimra bízott, és akik Moldvának jövendő papjai. Midőn e papnevelő intézet vezetését átvettem, 17 ifjút találtam benne, Isten segítségében bízva és Moldvának helyzetét és szükségeit ismerve, már 23 ifjút vettem fel, éltet a remény, - bár valamely biztos fenntartási alappal nem rendelkezünk – hogy az Isten megsegít, hisz nem magamért, hanem egyedül az Egyház javáért dolgozunk e vidéken.

Eminenciádnak a karácsonyi ünnepekre minden jót kívánva, fölszentelt bíborát a legmélyebb tisztelettel csókolva Eminenciádnak Krisztusban legkisebb szolgája:

48/97. M. E.

6648/1896

Felix Wierćinski […][XVIII]
Rector.

(P. H.)

Kézírásos fordítás másolata.
MOL K 26, 477. cs., 1899/XXXI. t., 48/1897.

3.
Dominique Jacquet jászvásári katolikus püspök levele Amann Josef Hurter jászvásári osztrák–magyar konzulnak
Jászvásár (Jassy, Iaşi), 1897. április 7.

Hivatalos fordítás franciából magyarra a nm. m. Kir. Miniszterelnökség 8126/897. számához.

Konzul Úr!

Ön szerencséltetett megkérdezve tőlem, mint gondolnám én szervezni azon kis intézetet, melynek célja franciskánus szerzetes hithirdetőket képezni Moldovában. Őszintén sajnálom, hogy kénytelen voltam távol lenni, és hogy emiatt nem volt alkalmam rögtön feleletet adni óhajára, melyet előttem akart kifejezni. Mindenek előtt engedje meg konzul úr, hogy ön előtt kifejtsem azon

[XVIII] Értelmezhetetlen rövidítés.

elveket, melyek e tárgyban engem vezérelnek, hogy semmi kétséget ne hagyjak érzelmeim felől.

Én csak a lelkek érdekének nézőpontjára helyezkedhetem. Mivel pedig ez katholikus és általános, a római egyház szükségképpen nemzetközi. Azért nem is foglalkozik etnikai és nyelvészeti kérdésekkel, ez időleges kérdéseket az emberek vita tárgyául hagyja. A katholikus egyház minden néphez alkalmazkodik, minden nyelvet beszél. Nem erőszakol egy népre oly nyelvet, melyet az nem beszél! A katholikus egyház tisztel minden nyelvet és kötelezi szolgáit, hogy megtanulják és beszéljék azon nép nyelvét, amely reájuk van bízva. A katholikus pap tehát úgy fogadja híveit, amint őket találja, tanítja őket, hallgatja gyónásukat, támogatja, vigasztalja őket betegségükben és eközben az általuk értett, és beszélt nyelvet használja. Hogy ha ez az elv nem az egyszeri jó érzékből származnék, akkor az isteni jog által parancsolt természeti jog kívánná azt. Az is igaz, hogy az Isten szolgája sohasem árulja el azon országot, mely őt befogadja, és törvényeivel védelmezi, de másrészről az is igaz, hogy az emberi dolgok nem befolyásolják őt egyenesen, mert ő mindenekelőtt a lelkek legfőbb javát keresi azon reményben, hogy Isten országával együtt mindennek megjön a maga gyarapodása.

Alkalmazva ezen elveket egyházmegyémre, azt hiszem, hogy Moldova katholikus püspöke köteles a hívek szükségletének azon nyelven megfelelni, amelyen azok beszélnek. Ennek gyakorlati következménye magában foglalja azt: beszéljen a vallás szolgája a néphez az ő nyelvén, addig, míg a hívők akarják, hogy azon beszéljenek nekik, kötelességem tehát oly papságot nevelni, amely – a román nyelvvel együtt, melynek tanulása törvény által van elrendezve, és amely különben is az ország általános nyelvét képezi – megtanulja a hívők által beszélt összes nyelveket.

Egyházmegyei hívőnépem többsége magyar nyelvű. Moldova körülbelül 65.000 magyar eredetű katholikus lelket számlál. Belőlük legalább 40.000 nem ért mostanig más nyelven, csak magyarul. Valami 10.000-en románul beszél, körülbelül 15.000-en átmeneti állapotban vannak. Érdekes tarkaságok tapasztalhatók e tekintetben. Otthon gyakran magyarul beszélnek, míg a templomban a prédikáció és ének románul megy, míg a vallástani órákat magyarul tartják. A háznál ellenben románul oktatják a népet, míg a daszkál, vagyis a kántortanító hű marad a magyar nyelvű hagyományos énekekhez. Mindezekből kitűnik, hogy ha azon intézet növendékei, melyet alapítani óhajtok, románul kell, hogy tudjanak, mint ahogy azt a nép egy részének igényei és az ország törvényei megkövetelik, mindazonáltal a szigorú lelkiismereti kötelesség arra késztet, hogy a jövendőbeli papsággal, úgy a világiakkal, minta a szerzetesekkel a magyar nyelvet megtanultassam, amely az egyedüli nyelv, amellyel szent szolgálatukat teljesíthetik a katholikus nép többségének kebelében.

Ennél fogva, ha a román az oktatás általános nyelve kell, hogy legyen, amint azt az ország törvényei megkövetelik, mindazáltal a magyarnak kell a

fiatal katholikus levita[141] nyelvének lenni. Neki ezt a nyelvet mintegy második anyanyelvet kell tudnia. Kellemesen és könnyedén kell neki azt beszélni, úgy amint azt a vallás tisztelete megkívánja, és amelynek ezen nyelv szent igazságait nyilvánosan kell, hogy kifejezze.

Most pedig a gyakorlati térre lépek. Szándékom a jövendőbeli szerzetes papságot - amelyről itten van szó – a magyar származású nép közül össze toborzani. Ez természetes, miután a katolikus népesség, amelyből a növendékek össze fognak hozatni, majdnem tökéletesen magyar származású. Ezen intézet élére egy olyan tanárt fogok állítani, aki tökéletesen bírja úgy a román, mint a magyar nyelvet, azaz az igen tiszteletreméltó Carpathi atyát, aki jelenleg Cleján[142] plébános. Az összes gimnáziumi tanulmányok tartama alatt hetenként három óra fog a magyar nyelvnek szenteltetni és folytattatni fog a bölcsészeti és teológiai kurzusok alatt. Végül a mindennapi szünidők egyikének tartama fel lesz tartva magyar társalgásra. Ha Carpathi atya nekem hiányoznék, igyekszem őt helyettesíteni egy franciskánus szerzetessel, akit a magyarországi franciskánus provinciából kérnék, ahonnan remélem, nem késnének engem testvéri támogatásukkal segélyezni. Úgy látszik, hogy ezen pontosan és állandóan szem előtt tartott intézkedésekkel a fiatal papoknak sikerülni fog a magyar nyelvet, melyet tizenkét évi gimnáziumi és theologiai tanulmányaik alatt tanulni és beszélni fognak, könnyen és finomul beszélniük. Az intézet többi tanárai felől nem nyilatkozhatom. De ugyanazon elv erejénél fogva tanítani kellene a növendékeket, habár másodlagosan az országban lakó katolikusok által beszélt többi nyelvre is. Elejitől kezdve Carpathi atyán kívül lesz még egy német és egy olasz atyám, mint tanárok. Az intézet elhelyezésének tárgyában van egy észrevételem.

Kezdetben az volt a gondolatom, hogy Calugherá-ban,[143] Bacau[144] mellett helyezem el ez iskolát. De figyelmeztettek, hogy ez a falu messze esik a várostól, legalábbis hat kilométernyire, amiért nagyon nehéz volna élelmezni, az orvosi segítséget igénybe venni betegség esetén, hogy a víz ott elégtelen, stb. és hogy habár ott a népesség magyar, az atyák ott mégis románul prédikálnak több mint negyven éve. Ez időközben nagyon tisztelendő Barradini atya a halaucesti[145] plébánia (Sabaoni[146] mellett) lelkésze ajánlkozott, hogy a saját költségen felépíti a kis kollégiumra szánt házat, ha azt plébániája mellett helyeznék el. A népesedési viszonyok ugyanazok, mint Calughera-ban, a népesség magyar eredetű, magyarul beszél a családban, de román nyelven prédikálnak neki a plébániai templomban. Halaucesti-nak vasúti állomása lévén, mindazon anyagi előnyökkel ajánlkozik, amelyektől Calughera megfosztana bennünket. Ez megfontolandó pont. Az iskolai törvények igen követelőzők

---

141 Kisebbrendű papok (diakónus, aldiakónus, ministráns), akik a misén a templomi szolgálatokat végzik.
142 Klézse
143 Kalugar (a mai Lujzi-Kalugar)
144 Bákó
145 Halasfalva/Halas
146 Szabófalva

egészségügyi szempontból, és ha az előírásokat nem teljesítjük e tekintetben pontosan, akkor a közigazgatás bezárja iskolánkat.

Ezek általános vonásai a tervnek, melyet a jövendőben szerzetes atyák részére szánt intézet segélyezésére vonatkozólag magamnak vázoltam. Most pedig konzul úr engedje meg, hogy a dascal (kántor) iskoláról[XIX] beszéljek, amelyről ön nekem említést tett.

II.

Jóakaró szavai legélénkebb aggódásaim egyikének felelnek meg. A daszkálok intézménye rendkívüli fontossággal bír a vallás jövőjére nézve Romániában. Jelenleg csak 27 plébániánk van, azaz 27 lelkészkedő papunk van, de 120 plébániai és fiókegyházi templomunk van, amelyek mindegyikéhez egy daszkál van beosztva. Jelenleg tehát 120 daszkálunk van, fontosabb helységek számbavétele nélkül, ahol még templomok sürgős építésére volna szükség, amelyekhez újabb daszkálok osztatnának be.

A daszkál szerepe saját helységében igen fontos. A templomban orgonázik, az éneket vezeti, és azt a hívőknek tanítja. Azon kívül a templomban nemcsak a gyermekeknek, de még a hívőknek is vallástant ad elő. Az egyházi ünnepélyeken ő mondja el fennhangon az imákat, melyeket mindenki utána mond el. A betegeket meglátogatja, vallási kötelességükre buzdítja őket, és előhívja a papot, aki gyakran igen messze lakik. Ha a plébános akadályozva van, akkor a daszkál végzi el a temetési szertartásokat. Ugyanez történik, midőn a lelkész nem mehet valamely távol eső fiókegyházi templomba vasárnapi misét tartani, akkor is a daszkál hívja össze a templomba a hívőket, az egyházi gyülekezet felett elnököl, elmondja az imákat, vagy egyházi népnyelven írt énekeket éneketet. Már pedig ily eset igen gyakran fordul elő, miután mindenegyes falusi plébános, egyre másra, 4 vagy 5 fiókegyházi templommal bír, ahová a lelkész havonta csak egyszer, sőt, előfordul, hogy évente csak két vagy háromszor mehet. Az ily helyiségekben a daszkál hatalma majdnem korlátlan és felülmúlja a plébánosét.

Hajdanában voltak daszkál iskolák, de igen hiányosak és szakadozók voltak. Óhajom lenne egy központit képezni, amely a jelenlegi szükségleteknek megfelelne, és a közoktatás haladásának magaslatán álló intézet volna. Ezen iskola általában véve nem fogadna be csak oly gyermekeket, akik a magyar eredetű falukból vétetnének fel, daczára annak, hogy azoknak egy bizonyos száma, mint említettem, már romanizáltatott.

Az iskola programja a rendes elemi tanító képezdében tartott tananyag felét ölelné fel. Óhajtanám, hogy a kántortanítók (daszkálok) oly képzettséggel bírnának, segélyével fenntarthatnák tevőleges befolyásukat a katolikus népség közében. A gyermekek a kezdő (primaire) iskolázás bevégzése után volnának ez iskolába felvehetők. A tanfolyam két évig tartana. Így, ha ez évben megkezdenénk, két év alatt megkapnánk az első kántor-tanítói csoportot és így

[XIX] Aláhúzás az eredeti szövegben.

tovább. A daszkál kora kinevezésénél nem nagy fontossággal bír. Előfordult, hogy 18 éves fiatal emberek igen jól beváltak. A daszkal tekintélye magaviseletének méltóságától és jellemétől függ, vallási működésétől, amelyet gyakorol és címétől, mely őt a plébános képviselőjévé teszi.

Szükséges, hogy minden daszkál a két nyelvet, azaz románul és magyarul tudjon, a végből, hogy a körülményekhez képest egy helységből a másikba lehessen őket áthelyezni. Egy eltávozási vizsgálat, amely a program összes tárgyait felölelné, lehetővé tenné nekünk, hogy okleveleket állíthatnánk ki nekik, és így az üresedésben lévő helyekre volna joguk pályázni. Minden egyes esperességben egy erre a célra a püspök által kijelölt bizottság nevezné ki őket. Még meg kell jegyeznem, hogy az oktatás román nyelven történnék, ahogy azt az ország törvényei előírják, de azonban minden nap egy magyar lecke is előadatnék, és hogy szintén minden nap a szünidők egyikének tartama kizárólagosan a magyar nyelven való társalgásra lenne fenntarva.

Hová kellene ezt az iskolát felállítani? Meggondolás után azt hiszem, hogy Halaucesti a legalkalmasabb hely lenne. Nagy előny volna, ha a kántor-tanítók iskoláját egy szeminárium közelében lehetne felállítani. A templomi zene, az ének és a szertartások jobban volnának elsajátíthatók. Egy magyar tanárunk is lenne, amit elég nehéz itt találni, és ez Carpathi atya lenne. Végül, anyagi szempontból Halaucesti mind a fennebb elősorolt kedvezményeket nyújtaná nekünk.

De fájdalom! Ezen terv mindaddig képzelődés marad, amíg a végrehajtásához szükségelt pénzzel nem bírunk, mert két dologra volna szükség: a presbyteriumot[147] megnagyobbítani, úgyhogy ahhoz egy iskolát lehessen csatolni 10 vagy 15 növendék részére évente, és azonkívül módot találni azt minden évben ingyenesen fenntarthatni, mert a mi falusi katolikus családjaink igen szegények, és egyikük sem volna képes gyermeküknek eltartását megfizetni.

Köszönöm konzul úr azon érdeklődését, mellyel katolikus műveink iránt viselkedik. Boldog vagyok hódolatomat bemutatva önnek, üdvözölni önben az osztrák-magyar birodalom és Ő Császári és apostoli királyi ő Felségének jassy-i méltó képviselőjét.

Jacquet Domonkos és. k.
jassy-i püspök.

Jassy, 1897. április hó 7-én.

Fordította: […][XX]
Bpest, 1897. június 12.

Kézírásos fordítás.
MOL K 26, 477. cs., 1899/XXXI. t., 8126/1897.

---

147 Katolikus templomokban az oltár, a kórus és a főhajó közötti rész, ahol csak a szertartást végzők tartózkodhatnak.

XX Olvashatatlan aláírás.